

23. ION

de Liviu Rebreanu

Romanul apare în 1920.

Geneza scrierii se poate urmări după mărturisirile lui Rebreanu însuși. Procesul creator a fost îndelungat și esența lui constă în sudarea într-o viziune unitară a trei experiențe de viață trăită, distanțate între ele prin ani și fără legătură cauzală de la una la alta.

Prima dintre experiențe a fost uimirea pe care a simțit-o Rebreanu, într-una din primăverile tinereții sale, când ieșise la răsăritul soarelui cu arma pe un colnic la vânat de porumbei a observat cum un țăran, socotindu-se nevăzut de nimeni a sărutat pământul jilav de rouă, cu înfocare, ca pe o iubită. Gestul a fost înregistrat pentru pitorescul lui în sine, fără a i se atribui o semnificație precisă.

Cea de a doua experiență de viață autentică i-a fost transmisă scriitorului de sora sa Livia și formează substanța nuvelei Rușinea. Este vorba de pățania unei fete bogate de la țară, Rodovica, amăgită de un flăcău sărac și supusă din această cauză, celor mai cumplite bătăi de către tatăl său. În chip evident aceste fapte, cu modificările de rigoare se regăsesc în Ion constituind esența raporturilor dintre erou, de o parte, Ana și tatăl ei, Vasile Baciuc, de altă parte.

A treia experiență este constituită de impresia puternică pe care i-a lăsat-o lui Rebreanu convorbirea cu un fecior de la țară, Ion al Glanetașului, isteț și vrednic, împovărat de greutate și deznădăjduit, pentru faptul că nu avea pământ. Calea sintezei între aceste momente de viață, atestă în continuare Rebreanu, a fost atribuirea către Ion al Glanetașului, cu motivele sociale și sufletești necesare și a faptelor aparținând, în realitatea trăită, autorilor celorlalți două momente. Procesul de elaborare a romanului, trecând prin fazele manuscrise Rușinea și Zestrea, a fost îndelungat, comprimând romanul Ion, L. Rebreanu s-a gândit mai mult la o frescă a satului transilvănean din care însuși autorul s-a ridicat „ca poet al omului teluric”, după cum îl apreciază G. Călinescu.

Romanul, împărțit în două volume: Glasul pământului și Glasul iubirii, ne transpune în lumea satului ardelean de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Avem în față o frescă vastă, cuprinzând, pe lângă viața țăranimii și pe cea a intelectualității satelor cu unele reflexe din pulsația națională a întregului Ardeal. Firul principal al acțiunii se țese în jurul eroului scrierii, flăcăul chipeș, voinic, inteligent, și vrednic, dar sărac, Ion al Glanetașului, care din setea de a se îmbogăți își sacrifică iubirea pentru Florica, o fată frumoasă, însă săracă asemenea lui, și se căsătorește cu Ana, fata urâțică și prizărită, fiica unui bogătaș al satului, Vasile Baciuc, care a consimțit să i-o dea de soție, numai după ce a aflat că Ion o sedusese și că, în consecință, gândul lui de a o mărita cu George Bulbuc, cel mai bogat flăcău din sat, nu se mai poate împlini. După căsătorie Ion o maltratează pe Ana până când aceasta, nemaiputând suporta, se sinucide, lăsând în urmă-i un copil de câteva luni, Petre. În scurt timp moare și acest copil. Vasile Baciuc crede că, după moartea Anei și a copilului Petre, ar putea primi pământurile înapoi. Legea însă nu-l favorizează, lucru care nu era

cunoscut nici de Ion. Preotul satului, Ion Belciug, a speculat neștiința lor, angajându-i în scris că, după moarte, Vasile Baciuc și Ion să lase toată averea lor bisericii.

Între timp, Ion se întoarce la iubirea dintâi, Florica, devenită soția lui George. Însă George Bulbuc, soțul Floricăi, îl surprinde noaptea în curte și-l omoară,

Romanul se încheie cu perspectiva ca averile lui Ion să fie trecute bisericii, spre revolta lui Vasile Baciuc. De asemenea, se conturează perspectiva ca în sat să vină un învățător tânăr, mai energic și contradicție cu punctele de vedere ale preotului, George, merge la închisoare, iar viața satului Pripas, agitată mai intens pentru a clipă, își reia cursul tihnit.

În roman Liviu Rebreanu urmărește două planuri paralele.

În primul plan scriitorul așează viața tânărului țăran Ion Pop al Glanetașului. Din viața lui se desprind însă aspecte antagonice: dragostea lui pentru Florica, fata săracă, (fiica văduvei lui Maxim Oprea), și dorința arzătoare de a obține ca zestre pământ mult, pe căi mai puțin cinstite. Ion cunoaște un același exemplu, chiar în experiența lui Vasile Baciuc, tatăl Anei. Pariurile lui Ion sunt exprimate diferit, în funcție de interesul urmărit. Astfel el tănuiește iubirea pentru Florica și își disimulează setea de pământ sub comportamentul unui îndrăgostit față de Ana Baciuc. În țesătura meșteșugită a acțiunii se ascunde faptul, că pierzând pe Ana, Ion nu risca nimic: stingându-se dragostea oarbă ce-i acordase Ana, o pierde pe ea și pe fiul lor Petre. El obține pentru posteritate stima exprimată public de preotul Ion Belciug, stimă de care el nu se mai poate bucura însă. Pentru Florica, Ion și-a riscat viața.

În planul al doilea al romanului, paralel și interferat primului plan, stă viața familiei învățătorului Zaharia Herdelea. Herdelea, învățător de stat, depindea de autoritățile austro-ungare. El se considera înțelept și prudent, dar toate acțiunile sale sfârșesc prin înfrângeri, până ce-i pensionat din oficiu, obligat să ceară în scris pensionarea spre a nu fi dat afară. Între realitate și aparență se interpune aceeași practică a disimulării de tip rural, subtilizată de intelectualii Herdelea prin procedee diverse. Disimularea subtilizată nu reduce însă brutalitatea faptelor, a realității. Între acestea reținem acceptarea destinului lui Herdelea un înfrânt în lupta pentru viață - ca un succes; acceptarea pensionării - din oficiu ca o recompensă cu „mulțumiri și regrete exprimate lui Zaharia Herdelea de însuși ministrul învățământului”.

În planuri secundare apare lupta îndârjită a lui Vasile Baciuc pentru a-și apăra pământul; lupta lui Avram pentru salvarea averii implicate într-o afacere din care iese spoliat; lupta pentru locul de deputat în dieta de la Budapesta; lupta preotului Ion Belciug pentru a zidi biserica de piatră în satul Pripas; lupta fetelor și a familiilor lor pentru o partidă, un mariaj cât mai bun; concurența dintre avocații și funcționarii mărunți, ca și luptele pentru o brazdă din ogorul vecinului.

În satul lui Rebreanu, oamenii se gospodăresc potrivit cu starea lor materială, cu priceperea și firea lor. Alexandru Glanetașu, tatăl lui Ion, n-a păstrat zestrea Zenobiei, care avusese părinții cu avere, și s-a încuscrit cu sărăcia. În ograda văduvei lui Maxim Oprea fuseseră clăi de fân și grajduri în care nu mai încăpeau vitele.

Sărăcise și ea ca vădană. Vasile Baciuc, om silitor, de când s-a însurat, s-a ținut totdeauna printre fruntași. Văduv acum, îl durea gândul că va trebui să rupă din pământurile lui, ca să potrivească zestrea Anei, când se va mărita.

În altă privință, și învățătorul Herdelea are necazurile lui. Și-a zidit casă pe locul bisericii, cu învoirea preotului Belciug. Cu timpul, relațiile învățătorului cu preotul s-au răcit, iar Herdelea, împovărat cum era, se temea să nu piardă ceea ce agonisise cu greutate. În schimb, preotul Belciug, rămas văduv din primul an al preoției, a fost un om strângător și tenace. Respectat de săteni, preotul nu suferă să i se încalce autoritatea. Din această cauză e în conflict cu învățătorul Herdelea. Satul lui L. Rebreanu este diferențiat economic. Stratificarea socială depinde de pământul pe care îl are țăranul. Patimile se nasc din sărăcie, din nevoia de pământ. Neînțelegerile casnice, răbufnirile - violente, uneori dure -, dușmănia de aici pornesc !

Este cazul lui Ion. În Ion este înrădăcinată o mentalitate țărănească, după care oamenii se pot numi oameni numai în măsura în care gospodăria lor este întemeiată. Aceeași mentalitate, care deformează până și sentimentul omeniei, o aflăm și dintr-o altă situație: Dumitru Moarcăș se pripășise pe lângă casa Paraschivei. Femeie tânără atunci, îl primise crezând că omul, beteag de picioare, nu mai are mult de trăit, că bruma de acere a moșneagului i-ar putea rămâne ei. Și când, după 20 de ani, Dumitru Moarcăș a vândut, fără știrea Paraschivei, casa și grădina, deși îi dăduse femeii o sută de zloți, a fost alungat fără milă.

Relațiile sociale suferă din pricina acestei mentalități. În respectul pentru omul cu stare e o distanță socială pe care o simt și bogatul și săracul: bogatul cu dispreț pentru sărăntoci, săracul, cu o pornire de dușmănie care zace și ațâță porniri ce izbucnesc pătimaș, când interesele săracului se lovesc brutal de cele ale bogatului. Între chibzuința rosturilor și nechibzuința pornirilor se zbuciumă întreg satul lui L. Rebreanu, în lupta aprigă pentru existență. Țăranii lui L. Rebreanu au o vitalitate, o robustețe structurală, o tenacitate aspră, care numai la nevoie se lasă înduplecată, nu însă și înfrântă. Inteligența se supune instinctului de conservare, răbdarea-de asemenea, între momente de incertitudine ce răbufnesc cu violență.

Atât cele două planuri principale, cât și planurile secundare ale acțiunii, pun în lumină o mulțime de “suflete mediocre în luptă cu drame peste puterile lor”, cum le apreciază G. Călinescu.

Din ele se reliefează puternic personalitatea lui Ion, cu sumedenie de fapte rând pe rând incriminate de preotul satului, de învățătorul din sat, de autoritățile satului, de opinia publică. Incriminarea însă oscilează periodic, în funcție de interesele personale sau “instituționale” pe care le reprezintă participanții la acțiune.

Prin comportarea sa, Ion atacă bazele morale ale proprietății funciare prin conflictul său cu Simion Lungu și cu Vasile Baci. Acest atac apare cu atât mai violent, cu cât Ion descinde dintr-o populație românească asupra căreia au influențat principiile riguroase și clare ale dreptului roman. Zona demografică în care acționează Ion păstra frumoase obiceiuri ale pământului, bazate pe anumite principii, referitoare la proprietatea pământului, la familie și la relațiile sociale. L. Rebreanu observă că populația autohtonă a învins veacuri de oprimare tocmai prin păstrarea conștiinței naționale din care face parte și etica acestei colectivități.

Din păcate, Ion al Glanetașului n-a păstrat din trăsăturile specifice ale românilor transilvăneni, decât dragostea de muncă, hărnicia, în vreme ce dragostea pentru pământul strămoșesc se transformă într-un fetișism pentru “pământul obiect al muncii”, transformare ce-l dezumanizează prin această oarbă sete de proprietate. Ion nu mai

distinge cinstea, corectitudinea, rapacitatea, deosebindu-se prin atitudinea etică, prin unele acțiuni negative, de masa locuitorilor din sat precum și de înaintași. Autorul însuși subliniază repetat în roman deosebirea dintre Ion și ceilalți locuitori. Printre altele, în roman se arată că “în Pripas nu se pomenise omucidere până atunci, de când se ține minte”. De aceea, profilul lui Ion apare din ce în ce mai întunecat de o continuă prefăcătorie, participând la un josnic târg al hectarelor, șantajând pe viitorul său socru și terorizând fără scrupule pe Ana. Odioasa faptă de căpătuială prin orice mijloace ne descoperă un ins de o cruzime rară, care determină sinuciderea Anei, după care Ion poartă grija fiului său, nu din sentimente paterne, ci dintr-un josnic instinct de conservare a proprietății samavolnic obținute. Întorcându-se de la cimitir el smulge copilul Zenobiei cuprins de teamă să nu i-l răpească cineva. Îl stânge la piept, acoperindu-l cu brațele osoase. Există oare vreo scânteie de umanism în comportarea lui Ion? Comportarea lui demonstrează contrariul, abstracție făcând de unele elemente din a doua parte a romanului, Glasul iubirii.

Demnitatea lui de bărbat tânăr e părăsită de dragul pământului. Iubirea curată a Floricăi a jertfit-o pentru același lucru. Respectul pentru datinile strămoșești ca și dragostea pentru rodul “iubirii” sale le privește cu un permanent dispreț, străine eticii țărănești. Setea de avere, lăcomia de pământ merg la Ion până la manifestări atavice de îmbrățișare, de sărutare a pământului arat într-o exaltare vecină cu nebunia. Ion este mai dezumanizat decât Vasile Baciuc care, după ce și-a obținut pământurile prin căsătoria cu o femeie bogată, se poartă blând cu ea, înțelegând că datorită ei a intrat în “rândul oamenilor avuți”. Ion însă nici după condamnabilul său “succes” nu vedește vreo urmă de căință în străfundurile conștiinței. Comportarea lui Ion este cauza directă a sinuciderii Anei, ajunsă mamă. Teama de a nu pierde moștenirea copilului determină cotitura și prăbușirea psihologică a lui Ion, dezvăluind ferocitatea caracterului său. El își lovește odios părinții, acuzându-i de îmbolnăvirea copilului. Orbirea lui Ion este argumentată de doctorul Filipoiu, care prin diagnosticul său, arată că același Ion, autorul moral al sinuciderii Anei, este vinovat și de moartea copilului său. Astfel Ion este condamnat prin faptele sale: încălcarea proprietății lui Simion Lungu inducerea în eroare a Anei, și a lui Vasile Baciuc cu scopul de a obține pentru sine un folos material injust, determinarea sinuciderii soției sale, purtările familiare josnice, adulterul și înșelăciunea, chiar în dauna celui care-i făcuse bine.

Dincolo de zbaterea cotidiană, satul trăiește în datini și obiceiuri străbune integrate în viața obișnuită a satului, prin ele se manifestă străvechimea așezărilor, a unui mod de a viețui caracteristic, o structură sufletească, o spiritualitate ce se oglindește în evenimentele esențiale ale satului românesc. Nașterea, botezul, nunta, obștescul sfârșit, hora, sunt în roman, monumente care fixează cadrul și pulsul vieții satului, iar ceremonialul, îndătinarea într-un mod de viață ce rămâne același, încât, dacă oamenii, după legea firii și în frământarea vieții, se sting, alții le iau locul, în același sat, în care pare că nimic nu s-a schimbat. Într-o altă perspectivă, și ea istorică, satul e cuprins în raporturile lui cu stăpânirea austro-ungară. Mai afectați sunt intelectualii pentru că slujbași ai unui regim administrativ și politic agresiv, existența acestora depinde de autorități. Conștiința asupra naționale se manifestă însă diferit după gradul de dependență, avocatul Victor Groșoru militează pentru emancipare

socială și națională pe căi legale; profesorul Spătaru este un extremist; Titu Herdelea, cu fumurile lui scriitoricești - un entuziast.

În împrejurările acestea neprielnice, romanul lui Liviu Rebreanu vorbește totuși despre o permanență a vieții românești, cu rosturile ei de neclintit în satul transilvănean.